

Hónapló

Dalos György

Sokadikán

Berlin, 2023. szeptember 12.

Heves, ám kérészetű botrányok között tengődünk – szavatosságuk három és tíz nap között ingadozik. Teszem azt, a parlament elnöke kijelenti: „Jézus gyilkosainak eszmei utódai, akik a történelem során luciferistáknak, illuminátusoknak, jakobinusoknak, bolsevikoknak, globalistáknak vagy mint éppen napjainkban, »transzhumanistáknak« nevezik magukat, azonban ki akarják ölni az emberekből az Isten utáni vágyat, a hitet.” Elsőpró felháborodás a neten, tiltakozás a zsidó hitközség részéről, kormánytényezői hallgatás – öt nap, és annyi.

Más: Kószeg Feri egy erőszakos riporter kérdéseire válaszol fáradtan, rosszkedvűen és esetlenül kényes szexuális témában, mire pártsemleges ösztűz zúdul rá, és nincs az az ember, aki lemossa róla a pedofília támogatásának hamis vádját. Egyhetes haddelhadd. Megint más: megjelenik egy orosz történelemtankönyv 16-17 éves iskolások számára, amelyben az 1956-os szovjet beavatkozást az állítólagos magyarországi fasiszta veszéllyel indokolják. Jóllehet rendszerünk a forradalom örökösének tekinti magát, nem akad hivatalos személy, aki legalább homlokát ráncolná. Sebaj – nyolc nap, és spongyát rá!

Vagy: honvédelmi miniszterünk a Petőfi laktanyát ünnepélyesen Mária Terézia laktanyává keresztelti át. Beindul a hazafias pfujolás, miközben mérsékelt hangok is hallatszanak: úgymond, azért a császárnőnek is voltak érdemei a szarvasmarha-tenyésztés terén – slusszpassz. Később: egy sorokári iskola tanulóit óra közben értesítik arról, hogy az épületet elárverezték, s ezért azonnal el kell hagyniuk az alma matert. Na és? Valahogy majd csak szétosztják őket. Maximum háromnapos szenzáció. Gyorsan halnak a hírek.

Miért van ez így? Gyanítom, azért, mert 2010 óta *érában* élünk, olyan fázisban, amely állandóságot szuggerál, és saját klímája van. Szomorú biológiai jellemzője, hogy eltűnőben van az idősebb nemzedék, szellemével és régebbi korokra visszatekintő tapasztalati anyagával. Ezt a folyamatot Magyarországon a múlt évtizedben súlyos személyes veszteségek jelezték. Olyan írók, gondolkodó és cselekvő szellemek hagytak el bennünket, mint Konrád György, Kertész Imre, Esterházy Péter, Heller Ágnes és ifj. Rajk László, akik demokratikus, európai értékeket és magatartásmintákat közvetítettek. S hogy meddig fog tartani ez a konzervált jelenidő? A kormányfő arról biztosít bennünket, hogy agendája 2034-ig terjed, vagyis uralmának időtartama kb. a Horthy-érával vetekedne. Ha hihetünk neki, addigra szétesik ez a kotnyeles Európa, és hazánk gazdag és tiszteletre méltó ország lesz. Persze, azt is lehetségesnek

tartja, hogy a sikerre tekintettel egészen 2040-ig marad a Karmelita kolostorban, s ez esetben már-már Kádár rekordját döntögetné. Ilyen messzire csak zsenik láthatnak, mint anno Gogol hóse, Popriscsin, akitől ezt olvassuk az *Egy örült naplójában*: „2000-ben, április 43-án. A mai nap nagy, nagy ünnep! Spanyolországnak van már királya. Megtalálták. Ez a király én vagyok.”

*

Azért ezt a tankönyvsztorit röviden kiemelném a feledésbe hulló szenzációk tömkelegéből. Ha nem is állíthatom, hogy átrágtam magam a mintegy négyszázötven oldalas olvasmányon, azt hiszem, sikerült megértenem azt a szemléletmódot, amellyel a szerzők a háború utáni szovjet történelmet serdülő közönségüknek magyarázzák. És itt most nem a magyar sérelmi reakcióból indulnék ki, hanem abból, amit történészként gondolok a leírtakról, mégpedig olyan történészként, aki diplomáját a Lomonoszov Egyetemen szerezte, és ott a sablonos világnézeti tárgyak mellett kiváló tudósok és tanárok előadásait és szemináriumi fejtegetéseit hallgathatta. Ugyanakkor a tankönyvben tárgyalt mintegy hetven-hetvenöt esztendő gyakorlatilag saját életpályámmal esik egybe, és így valamelyest az én személyes históriám is benne foglaltatik.

Mindenekelőtt el kell ismerni, hogy az „ucsébnnyik” könyvészetileg és szerkezetében kifogástalan: az alapszöveget rendkívül tetszetős, színgazdag ábrák, keretbe foglalt idézetek, további forrásokra, könyvekre, filmekre, internetoldalakra utaló jegyzetek kísérik, az egyes fejezetek végén a fiatal olvasókhoz intézett ellenőrző kérdések véleményalkotásra biztatnak: „Dolgozzunk az időrenddel”, „dolgozzunk a fogalmakkal”, „dolgozzunk a forrásokkal” – hangzik a felszólítás. Mondok néhány példát. Tetszőleges sorrendben prezentálnak fontos eseményeket egy-egy időszakból, és a tanulóknak kell eldönteniük, hogy melyik volt előbb és melyik később. Vagy: mit jelent az a fogalom, hogy „szamizdat”? S végül: hogyan értelmezzenek a gyerekek egy pártkongresszusi beszédből vett idézetet. Feltűnő továbbá, hogy a korszak legjelentősebb szereplőiről közölt jellemzések gondosan kidekázva beszélnek nevezettek „erényeiről” és „hibáiról”. Így Leonyid Brezsnyevről megtudjuk, hogy bár a hetvenes évek végén „beszédzavarokkal küzdött, és gyakori kitüntetéseiről anekdoták terjedtek”, „korábban bölcs és sikeres vezetőnek bizonyult”. Gorbacsov „energikus”, „személyes bájjal” bíró, „papír nélkül beszélő” politikusként indult, de agrárszakember lévén „rosszul tájékozódott az ipar és a honvédelem tárgyában, és „nem értett a külpolitikához” (sic!).

Ezek a nem okvetlenül helytálló, de mérlegelhető jellemzések vagy a Szovjetunió sikereit és kudarcait „kiegyensúlyozó” értékelések azon hiúsulnak meg, hogy a szerzők túl pontosan tudják, miért adják ezt a tankönyvet a nebulók kezébe. Eszerint: „Nem férhet hozzá kétség, hogy a Nyugat kihívása országunkat erősebbé, a soknemzetiségű oroszországi népet (sic!) egységesebbé teszi. Nektek, atyáink és nagyatyáink dicsősége örököseinek az a feladatotok, hogy tovább gyarapítsátok Hazánk dicsőségét és erejét. Legyen számotokra Oroszország története biztos támasz, és segítsen sikereitek elérésében!” Innentől kezdve világos, hogy a nevelő szándék fogja megszabni az események és folyamatok értelmezését és a di-

daktika felülírja a történetiséget. A magyar nyilvánosság által sérelmezett passzus nem kisiklás, hanem az „Oroszország kontra Nyugat” alapfelfogás következetes alkalmazása.

E szempontból logikus, hogy 1968-ban Csehszlovákiában „az úgynevezett »prágai tavasz« idején a társadalmi vita belső válságba torkolt, amelynek szításában aktívan részt vett a Nyugat”. A Szovjetunió „a végsőig halogatni igyekezett az erőszakos beavatkozást” (ezt az állítást Brezsnyev és Dubček közös mosolygós fotója illusztrálja), majd amikor „a Varsói Szerződés” mégis bevonult, a felháborodott csehszlovák polgárok (fotó: tankok a Vencel téren) „kövekkel és gyújtóanyagos palackokkal dobálták meg a tankokat. A szovjet csapatok nem ültek fel a provokációnak, és nem nyitottak tüzet.” 1979 decemberében Afganisztánban az ottani kormány kérésére kellett bevetni a „korlátozott csapatkontingenst” a Nyugat által támogatott iszlamista erők ellen. Ebben a harcban „katonáink a bátorság és hősiesség bámulatos példáit mutatták fel”. (Fotó: szovjet katonák tanítják az afgán kormánycsapatokat a páncélostechnika használatára.) Kérdés a tanulókhoz az utóbbi kapcsán: melyek voltak az afganisztáni bevonulás okai? Ebbe a keretbe illeszkedik az 1980–81-es lengyelországi válság értelmezése is. Eszerint „a nyugati országok aktívan támogatták a Solidarnośćot. 1983-ban még Nobel-békedíjjal is kitüntették Wałęsát. 1990-ben pedig akkora lett a népszerűsége, hogy sikerült Lengyelország elnökévé válnia. (Fotó: Wałęsa beszél a gdanski hajógyár munkásai előtt.) Kérdés a tanulókhoz: Nézzetek utána az egyetemes történelem-tankönyvben, hogy melyek voltak Wałęsa követelései.

Az „Oroszország” és „a Nyugat” dichotómia a belpolitikai történések ábrázolására is kiterjed. A hetvenes évek disszidens mozgalmait „a Nyugat buzgón gyámolította, tevékenységük ezért került az állambiztonsági szervek látókörébe”. A nonfiguratív művészek 1974-es moszkvai szabadtéri kiállításáról, amelynek tárgyait a hatóságok buldózerrel távolították el, azt olvassuk, hogy a helyszínen nem véletlenül jelentek meg a „nyugati újságírók”, akik aztán az esetet „az emberi jogok újabb megsértéseként” pertraktálták. Ugyanez áll a Metropol című szamizdat almanachra (1979), amely „Nyugaton nagy visszhangot keltett”. A Szovjetuniót a nyolcvanas évek elején tömegesen elhagyó művészek, köztük világhírű írók, színházi és filmrendezők, zenészek, balett-táncosok pedig arra számítottak, hogy „Nyugaton fogják megszerezni a »művészi szabadságot« (így – idézőjelben! – képillusztráció nincs, még egy árva Szaharov-fotó sem). Ellenőrző kérdés a tanulókhoz: Kik azok a disszidensek? Milyen eszközöket alkalmazott a hatalom a disszidensekkel szembeni harcban?

Ahogy aztán a végkifejlet, a peresztrojka és a Szovjetunió szétesése felé araszolunk, mind gyakrabban kerül elő a „запад” szó – a 450 oldalas könyvben 250-szer említik ezt az égtájat. Oroszország soha, semmiben nem hibázott, nem foglalt el független országokat, szétesésének organikus oka nincs, mindenről a Nyugat tehet: Gorbacsov az ő hízélgésüknek, Nobel-béke-díjuknak nem tudott ellenállni, ők szították a nem orosz szovjetköztársaságok „szeparatista”, „nacionalista” mozgalmait, ők ihlették az 1990-es esztendő „egyol-

dalú és meggondolatlan” csapatkivonásait a Varsói Szerződés tagállamaiból, és persze a Nyugat buzdította az „ukrán neonácikat”, akik ellen Oroszország „kénytelen volt” elindítani a „speciális hadműveletet”. Innentől, persze, már nem történetmesélésről, hanem merő politikáról van szó, a múlttól csak annyiban, ahogyan a mai eljárásukat próbálják igazolni vele. Szegény tizenhat-tizenhét éves orosz fiúk és lányok: szeptembertől ebből a könyvből kell megérteniük az érthetlent.

*

Nagyjából eddig jutottam az elmélkedésben, amikor okostelefonom éles búgást hallatott, olyan hangerővel, amelyet ennél a kis készüléknél még sohasem tapasztaltam. Először műszaki hibára gyanakodtam, de hamarosan megjelent képernyőmön az üzenet, mely szerint maga a „Lakosságvédelmi és Katasztrófaelhárító Szövetségi Hivatal” (BKK) jelentkezik országos próbariadóval. „Szeptember 14-én azt fogjuk tesztelni („durchspielen”), mennyire jól vagy rosszul figyelmeztetik a német lakosságot katasztrófák, háború kitörése esetén vagy akut veszélyhelyzetekben.” És megnyugtattak, hogy az esetleges szirénázástól sem kell megijednem. Még hogy ne ijedjek meg! No, gondoltam, még csak csütörtök van – ez a hét is jól végződik.

Hargitai Miklós

72

Nem változott semmi

Úgy fest, hogy az egy spanyolországi évünkből kettő lesz. Nem biztos – itt semmi sem biztos –, de mi most úgy készülünk. Bár ez a „készülünk” is tartalmaz némi eufemizmust: a pontos kifejezés az, hogy itt vagyunk, és úgy teszünk, mintha látnánk valamit a jövőből.

A jövőt senki sem látja. Az volt a terv, hogy három hetet töltünk otthon a nyárból, és az a három hét főleg pihenés lesz. Körbelátogatjuk a rokonokat, fürdünk a tóban, lenyírjuk a füvet meg a sövényt, kitisztítjuk az ereszcatornát, megszereljük az autót, vagyis olyan hagyományos, kelet-európai vakációra készültünk, ami után az ember alig valamivel fáradtabb, mint amikor belefogott, de a végére mégis megnyugszik, mert megcsinálta, amit akart.

Egyszóval a jövő nem látható előre. Azt az érzést viszont talán mindenki ismeri, hogy milyen, amikor egy bizonyos idő után visszatérünk egy számkra fontos helyre, és teljesen másmilyennek látjuk: nem a hely változik meg, hanem a közben átélt élmények hatására a valóságérzékelésünk. Görögországban tapasztaltam meg ezt a legélesebben, egy Agia Triada (Szentháromság) nevű faluban, a Halkidiki-félsziget legelején. Tény, hogy az emberrel 19 és 20 éves kora között rengeteg minden történik, de Agia Triadát, ahol életemben először láttam a tengert, és egyébként is egy csoda volt, le tudnám rajzolni ma is, ha tudnék rajzolni; úgy fogadta be és rögzítette a memóriám, mint az öntőforma a gipszet. De egy év elteltével egyszerűen nem

ismertem meg. Nem úgy feküdt, ahogy emlékeztem rá, hanem inkább fordítva, más épületek voltak benne, és a kikötőt, ami inkább csak egy hosszú betonmóló volt, amin az éjszakákat töltöttük, és ahonnan a kivilágított szaloniki óriáskereket csodáltuk a túlparton, szégyenszemre meg sem találtam. Hogy hova tűnt, máig nem tudom, a Google Mapson például ma is megvan, pedig újabb 35 év telt el azóta.

Rengeteget tud változni ugyanaz a hely egyetlen év vagy néhány hónap alatt is. Csak attól függ, hogy min megyünk keresztül közben. Otthon egész végig attól féltem, hogy ha majd visszajövünk, ismeretlen lesz itt minden. Az föl sem merült, hogy esetleg otthon is: annyi optimizmus már rég nincs bennem. De aztán minden másképp alakult.

Július 6-án éjjel érkeztünk, anyu előző délután került be a kórházba. Hihetetlen volt az egész, annak ellenére is, hogy tavasszal már átesett egy szívműtéten: ő nem az a típusú ember, akin fog az ilyesmi. Valami sportbaleset miatt gyerekkora óta nem volt lépe. Jó pár évtizede eltávolították a fél gyomrát – mai tudásunk szerint talán fölöslegesen – a fél immunrendszerével együtt, és azt mondták neki, hogy rendben, sikerült, de azért nagy bevásárlásokra már ne nagyon legyen gondja. Aztán túlélte a 60-at, a 70-et, a 80-at, valahogy minden lepattant róla. Amikor a szívét műtötték, annyira gyenge volt, hogy nem ismertem meg a telefonban a hangját, nem is értettem a szavakat, amiket talán ki sem tudott mondani, csak maga elé suttogott, de pár hét múlva már Tihanyban sétáltunk a magasparton a márciusi szélben, ahol annak idején először sétáltak apuval, amikor még nem anyu és apu voltak, csak egy lány meg egy fiú, és mi sem voltunk még sehol. A betegség nem illett a profiljába, de vannak olyan kórházi szuperbaktériumok, amelyek az ilyesmiről nem vesznek tudomást, és ő pont belebotlott egybe.

A véráramfertőzés alattomos, gonosz dolog. Visszatérő lázrohamokkal támad, és olyan erős a láz, hogy a remegés kitörheti az ember fogát, vagy leverheti fektében az ágyról. Ott állsz az anyukád mellett, támaszod kicsit, de csak a biztonság kedvéért, valójában nincs is rá szükség, és aztán jön a láz, és nem tudod megvédeni tőle, hiába tartod erősen, és hiába imádkozol.

Az ember mindent megszokik. Megszokja a katéter látványát, és észreveszi, ha megtelt a vizeletgyűjtő zsák. Megtanul pelenkázni újra (két év Pető Intézet meg három gyerek után): csak az első alkalom nehéz, és az is inkább csak a zavar miatt, de aztán jön a megkönnyebbülés, hogy meg lehet ezt csinálni, és mennyivel jobb, hogy nincs másnak kiszolgáltatva. Megtanul fürdetni: a mobilvéce kiválóan alkalmas rá, hogy elgurítsd rajta a fürdőszobáig, csak el kell kérni előbb, és meg is kell keresni, mert az egész osztályon csak egy van belőle, hatvan betegre. Megtanulja, hogy a kórházi koszt remekül kiváltható bébiételekkel, csak az összetételre kell figyelni, de a gyerekek ételére valahogy jobban odafigyelnek, van belőle cukor nélküli meg laktózmentes is bőven. Kiismeri az ápolókat, hogy melyiknél számít a látogatási idő, melyiknél nem. Megszokja, hogy a remény hullámvasútján mindig csak egy kicsit megyünk fölfelé, utána nagyot zuhanunk, és a következő kört már jóval alacsonyabbról kezdjük.

Két hónap nagyon hosszú idő. Az elején még épp csak kitört a nyár, a vége meg már majdnem ősz. A falevelek szegélyét barnára szárítja a nap, a fű kiég, a fákat megtizedeli egy vihar, a fecskék felnőnek és elrepülnek. Az elején még önállóan eszünk, a végén csak segítséggel, két három kanálnyit (jó esetben), és a legvégén csupán a szénhidrátoldat csöpög az infúziós tartályból. Az elején még arról beszélgetünk, hogy mi lesz majd, ha hazamegyünk, a végén inkább arról, hogy ez még a déli gyógyszer, vagy már az esti, és emlékszik-e, hogy mikor vette be legutóbb. A mondatok rövidülnek, a mondanivaló a praktikumra szűkül. Inni? (Bólint.) Még egy kanállal? (Megrázza a fejét.) Fáj? (Elmosolyodik.) Gerincsérve van, évek óta aludni is szinte csak állva tud, most meg hetek óta ugyanabban a pózban fekszik, a lábát sem tudja kinyújtani, mert valahogy lejt az egész ágy, mindig lecsúszik a végébe, és ha nem vagyunk ott, senki sem húzza följebb. Ha nem vagyunk ott, a fű se nő. Csak a szuperbaktérium dolgozik a távollétünkben is. Ő az egyetlen, akinek nem számít az éjszaka, a hétvége, az ünnepnap; semmi.

Két hónap alatt meg lehet beszélni, ami (még) fontos. Vagy meg lehetne, ha hallanád. Egyre közelebb kell hajolni a szájához. Egyre többször kell leolvasni a szájáról, hogy mit szeretne, vagy kitalálni, hogy szeretne-e még valamit. Egyre többször gondolkozol el rajta, hogy mi is tulajdonképpen az ember. A test? A teste már nem nagyon működik. A szellem? A szelleme már csak pislákol, néha el is alszik. Mi élteti vajon? Mi az, ami még élni akar benne? Nem a teste, az biztos. Nem is a szelleme. De van egy része – nem anyagi és nem is szellemi –, ami nagyon is él: meg akar gyógyulni, haza akar menni apuhoz, és arra készíti a csonttá soványodott, erőtlen testet, hogy még éjszaka is, a takaró alatt is csinálja a tornagyakorlatokat, amiket a gyógytornász tanított, „hogy legyen esély visszaerősödni”. Rég túl vagyunk már az esélyeken. Mindenén túl vagyunk: a megállíthatatlan belső vérzésen, a műtéten, amit a test már szinte meg se várt, a szellem inkább visszautasított volna, de „ha nem műtjük meg, akkor ma éjjel meghal”. És ha megműtik?

Mindig mindent megbeszéltem vele. Nem azonnal, nem is beszélünk mindennap, de összegyűjtöttem az élményeket, hogy el tudjam mesélni neki: akkor éltem át, akkor csapódott le bennem, amikor elmondtam.

1994-ben repültem először. Ő soha nem ült repülőn. Harminc éven át mindig, amikor földet ért a gép, küldtem neki az sms-t: „leszálltuk”.

Azt az éjszakát is úgy elmesélném. A széket a sebészet folyosóján. Az orvost, aki haza akart küldeni. „Nyugodtan hazamehet.” Nyugodtan.

„Másfél-két óra, ha nincs semmi komplikáció.” Ezt éjfélkor mondta. Négy órával később kijött a műtőből. „Már átértünk a túloldalra, és még nem találtuk meg, honnan jön a vér.”

Nincs vér. Az egész városban nincs. Az egész országban. De hiába adnál – odaadnál bármennyit abban a helyzetben –, éjszaka nincs irányított véradás. Ez ilyen város, ilyen ország. A vér megmenthetné az életét, de annyi élet vár megmentésre – egy nyolcvanhárom éves szívbeteg igazán várhat a sorára. Az intenzív osztály is megmenthetné egy időre. Talán még a steril szoba is. Régen az ilyen műtétek után steril szobába vitték a betegeket, de melyik kórházban vannak ma steril szobák?

Aztán eljön a pillanat, amikor elindulsz haza az apádért, mert azt mondják, hogy indulj, és siess, ahogy csak tudsz. Mire gondol vajon melletted az ülésen, amíg átrohantok az éjszakai városon? Te arra gondolsz, hogy benne volt-e a pakliban ez az éjszaka hatvan éve Tihanyban. És hogy mit kell csinálni, ha majd odaértek. Ott kell maradni velük, vagy inkább egyedül kelle-ne hagyni őket? És hogy mondd meg, ha már mennie kell?

Nem tudom, mi van utána, pedig ott voltam végig. Csak azt tudom, és ez valamennyire talán megnyugtató: nem volt olyan pillanat – sem akkor, sem azóta –, amikor úgy éreztem, hogy ő már nincs. Nem lettünk kevesebben a szobában, csak egyikünk egy idő után ritkábban vett levegőt, és aztán már nem vett levegőt egyáltalán.

Most meg itt vagyunk újra, és szinte ijesztő, hogy mennyire nem változott semmi. Anyunak sem tudnék mást mondani: tavaly ilyenkor kókadtan lógtak a levelek az ágakon, de most zöld minden, mint nyár elején. Az állomáson érik a füge – ez már a második vagy a harmadik turnus, de nem látszik rajta. A gekkók közül már a legkisebbek is akkorák, mint a kisujjam. A levegő 26, a tenger 23 fokal. A szél Afrika felől fúj, ami azt jelenti, hogy még hetekig nyár lesz. Az esték nyáriak, csak reggelre hűl le egy kicsit a levegő, és megint egész éjjel szólnak a baglyok. Tisztára olyan, mintha el se mentünk volna.

Végel László

75

Száműzöttek és hontalanok

Tíz éve távozott az élők sorából Mirko Kovač. Magyarországon nem annyira ismert, mint Danilo Kiš, de ugyanannyi figyelmet érdemel. Sosem jelölték Nobel-díjra, sosem lett belőle „sztáríró”, akikért rajonganak a kékharisnyák. Nem érdekelte a marketing, amely manapság annyira foglalkoztatja az írókat. Jugoszláv író volt, jelzem félénken a manapság népszerűtlen jelzöt. Egyedül az szolgál melegségemre, hogy ő is, akárcsak a „nagy nemzedék” néhány tagja, mint például Danilo Kiš vagy Aleksandar Tišma, jugoszláv írónak nevezte magát. A montenegrói Nikšićben született, és a horvátországi Rovinjban hunyt el. Belgrádban fejezte be a tanulmányait, irodalmi pályafutása is ott kezdődött. A háború kezdete előtt a nacionalista eufória idején fizikailag is bántalmazták, ezért az egykori Jugoszlávia legeurópaibb területére, az Isztriaába menekült. Ez az a félsziget, ahol Tuđman sosem nyert a választásokon. Ott érezte jól magát, félig-meddig idegenben.

Irodalma csodálatos ötvözet. Nemrégiben jártam Hercegovina karsztvidékén, a szigorú, kegyetlen és puritán tájban felismertem képzeletvilágának elemeit, mint ahogyan az Isztria is lépten-nyomon Kovač európai szellemségére emlékeztet. Mindenhol otthon volt és – sehol. Miljenko Jergović horvát író pontosan fogalmazott, amikor száműzött írónak nevezte.

A magyar irodalomban manapság ismeretlen a száműzött író fogalma. Lehet valaki rövidebb vagy hosszabb ideig mellőzött, de ahhoz, hogy valaki száműzött legyen, hontalannak is kell lennie. Kovač a hontalan író tipikus példája. Szellemileg egyaránt kötődik Horvátországhoz, Szerbiához, Boszniához és Montenegróhoz, amiről prózája és esszéi ékesen tanúskodnak, de mindenütt ismerős idegen maradt. Esszéiben nem kötődik egy nemzethez sem, jóban is, rosszban is több nemzet sorsában osztozott. Prózavilága ugyanerről a nyitottságról tanúskodik. Csak kevesen figyeltek fel arra, hogy nem csak a *Távolodó idő* című önéletrajzi regényében vannak jelen az életrajzi elemek, minden művében felbukkannak. Önéletrajz! Igen, de egyben korrajz is. Néhány kritikus pontosan fogalmazott, amikor műfaját autofikciónak nevezte. Prózája a közösségről szól akkor is, ha kimondottan személyes élményekről számol be, hiszen korának nagy dilemmáit személyes élményként élte meg. Nem zárkózott be az intimitásba, korának kritikus szellemű írója maradt. A *Távolodó idő* című önéletrajzi regényét nevezhetnénk az egykori Jugoszlávia szellemi panorámájának is. Szerepel benne legjobb barátja, Danilo Kiš és Filip Dávid mellett Ivo Andrić, Milovan Đilas, Miloš Crnjanski is, aki az egyik társaságban bevallotta nagy magyarbarátságát. Arról elmélkedett, hogy előző életében valószínűleg magyar volt, és nagyon sajnálta, hogy a mostani életét nem magyarként folytatja. Látva, hogy a társaságban mindenki megrökönyödik, arra figyelmeztetett, hogy vele a legtöbb rosszat a szerbek tették és nem a magyarok. Arra is emlékeztetett, hogy az írók feladata elsősorban saját nemzetük ostromozása és nem a másik nemzet ócsárlása.

Kovač visszaemlékezése azért is fontos, mert abban az időben született, amikor tetőzött a nemzeti apológia, amelynek mind a mai napig nagy az ázsiója, főleg az értelmiségiek között. Manapság Crnjanskít szembeállítják a „nemzetidegen” írókkal. Az sem véletlen, hogy Mirko Kovač egyik esszé-kötete ezt a címet viseli: *Az elit rosszabb, mint a csőcselék*. A szerb értelmiség árulásáról szóló esszéit két kötetben gyűjtötte össze, ez a két kötet a szerb szellemi élet maradandó körképe. Kovač esszéi arról tanúskodnak, hogy főleg a rangos értelmiségiek, az immár klasszikusoknak számító akadémikusok voltak a Milošević-rendszer, illetve a nacionalizmus hangadói. Legfeljebb féltucatnyi akadémikus szállt velük szembe, a többség óvatosan meghúzódott. Úgy tűnik, hogy a nacionalizmus lett az értelmiség ópiuma. Tegnap az volt, ma is az, attól tartok, hogy holnap is az lesz, mivel a rendszerváltás igazi győztese a nacionalizmus lett.

Mirko Kovač ezzel került szembe, ezért lett hontalan. Története új paradigmát sejtet. A diktatúrák börtönbe vetették az írókat, vagy pedig emigrációra kényszerítették. Vagy megtiltották műveik kiadását. Az autokraták felejtésre ítélik és hontalanná teszik.

Miloš Crnjanski sajnálta, hogy az e világi életben nem számít magyarnak. Nem tudni, hogyan érezné magát manapság vajdasági magyarként. A sajtó közzétette a népszámlálási adatokat. A tények makacs dolgok, százalékarányosan a vajdasági magyarok lélekszámcsökkenése a legnagyobb a többi határon túli magyar közösséghez viszonyítva. Szerbiában jelenleg

184 442 magyar él. Sokan közülük már nem laknak ott, de az összeírók számontartották őket. Tíz évvel ezelőtt 253 889-en éltek itt, tehát 70 ezerrel csökkent a magyarok lélekszáma. Ezt nagyjából a tömeges elvándorlással magyarázzák. Az adatok mindenkit gondolkodásra kényszerítenek.

A legfontosabb kérdés a következő: hogyan lehetséges ilyen nagy lélekszámcsökkenés éppen a NER korszakában? A Fidesz ugyanis szüntelenül hangsúlyozza, hogy nemzetpolitikájának szerves része a határon túli kisebbségekről való gondoskodás. Ez nem csak üres ígéret, hiszen soha még nem volt ilyen nagymértékű támogatás, mint az elmúlt évtizedben. Úgy gurulnak a forintok, mint még soha. Már a szerb sajtó is a magyar kormány bőkezűségéről cikkezik. Az sem mondható, hogy ellenzi. Nem, inkább helyesli. Téves helyre gurulnak? Erről nincs semmiféle nyilvános kimutatás, még arról sincs hiteles felmérés, hogy mennyiben segítette elő a maradáspolitikát. Csak a tények beszélnek. Ezek pedig arról szólnak, hogy nemigen, hiszen ha elősegítette volna, akkor nem beszélhetnénk népességszökkenési rekordról.

A kérdést tovább bonyolítja a tény, hogy miközben a magyar kormány a kisebbségvédelemben állandó vitában áll Ukrajnával, Romániával és Szlovákiával, addig a szerbiai helyzetet nem győzi dicsérni, sőt az egyik magyar miniszter szerint a szerbiai gyakorlat példaértékű. Magyar részről többször is elhangzott az állítás, hogy jelenleg Szerbiában jó magyarnak lenni. Az sem téveszthető szem elől, hogy a két ország vezető politikusai között rendkívül jó, ritka baráti viszony alakult ki, egyesek szerint soha a történelem folyamán nem volt ekkora barátság a két ország között. A barátság nem pusztán a jószomszédság elvén, hanem stabil világnézeti alapon nyugszik. Mindezek után felvetődik a kérdés, hogy honnan ez a nagy ellentmondás.

Azt hiszem, hogy az ellentmondás természetére utal például az egyik szabadkai incidens. A sajtó részletesen beszámolt arról, hogy szétverték Szabadka magyar nyelvű, magyar nemzeti színekben világító névtábláját. A nevezetes botrány utáni vitából kiderült, hogy szó sincs egyedi esetről, hiszen a Vajdaság magyarul telepedéseinek rendszeresen átfirkálják, átfestik a városok magyar nyelvű tábláit. Kiderült, hogy egyre kevesebb utca nevét írják ki két nyelven, csak a hivatalos cirill betűs utcatábla látható. Az igazságszolgáltatásban sincsenek arányosan képviselve a magyar bírók. Az ügyészegeen hasonló a helyzet. A városi hivatalokban nem érvényesül a kétnyelvűség. Az autóutakon sem írják ki többé magyar nyelven a helységneveket, mert a szakminisztérium szerint ez zavarná, illetve megtévesztené az autóvezetőket. Vég nélkül sorolhatók a közhangulatot jellemző hasonló „incidensek”.

Tény és való: jelen van a nagyon is látható baráti homlokzati narratíva, másrészt a homlokzati mögötti homályban, a hétköznapi életben rejtezik egy másik, ezzel ellentétes narratíva. Egymással ellentmondásba kerül a legfelső vezetés retorikája a közép- és alsóbb szintű politikával.

A tanulság az, hogy nem elegendő a vezető politikusok barátkozása, hiszen az utóbbi időben alaposan megingott a közbizalom a politikai elitben. Akkor is gyanakvással fogadja őket az átlagember, ha igazat mondanak. Ez

esetben a bizalmi válságnak magyarázata is akad. A nagy barátság-narratíva akkor lenne hiteles, ha a postán, a vasúton, az egészségügyben, a rendőrségen, a bíróságon, az ügyészségben is érvényesülne. Nem elegendő, hogy léteznek elfogadható törvények a kétnyelvűségről, megfelelő büntetést kell kiszabni azokra az intézményekre és önkormányzatokra, amelyek a törvényt nem tartják be. Mindaddig egyetlen ilyen bírósági eljárásról, büntetésről sem számolt be a sajtó. Ez pedig azt sugallja a köznépnek, főleg a szélsőségeseknek, hogy a legfelső szintű narratívát nem kell komolyan venni. Nem elegendő egy-két politikus elmarasztaló nyilatkozata azzal a magyarázattal, miszerint pusztán vandalizmusról van szó. A „vandálokat” le kell tartóztatni és bíróság elé kell állítani. Ha ez nem történik meg, akkor a politikus szavahihetősége válik kétségessé. Érdekes, hogy a tyúktolvajokat előbb tartóztatják le, mint a „vandálokat”. Ha ez elmarad, akkor a kisebbségi polgár megtapsolja Orbán és Vučić szónoklatát, aztán körülnéz, és szedi a sátorfáját.

Ezt a helyzetet jól kifejezi egy a közelmúltban lejátszódott ünnepi esemény. Megnyitották a Belgrád–Újvidék közötti gyorsvasútforgalmat. A vasútépítés folytatódik, és pár év múlva Újvidékről két-három óra alatt Budapestre érünk. Kiváló vállalkozás. Addig marad a röszkei purgatórium. Az ünnepségen megjelent Orbán Viktor magyar kormányfő és Aleksandar Vučić szerb államfő. Mindketten a szerb–magyar barátságról beszéltek. Nagyon helyes! Miközben Orbán ecsetelte a szerb–magyar barátságot, a háttérben látszott, hogy Újvidék nevét csak szerbül írták ki – cirill betűkkel. Orbán háttal állt, bizonyára nem vette észre, hogy a magyar nyelvű nagybetűs felirat hiányzik, holott Újvidéket multikulturális városnak nevezik, ahol a magyar nyelv is hivatalos. A jelenet szimbolikus.

78

Parászka Boróka

Visszavezetés

Százötven szót kaptam, hogy összefoglaljam a legújabb nyaralós leleplezést. Ez egy műfaj: nyaralós leleplezés. A magyar autokrácia sokadik évére önállóította magát. Évről évre megjelennek olyan képek, amelyeken pálmafás ingben, konyhaasztalnál, törölközőben, vízből ki, vízbe be látható az autokrata. És az autokrata mögött a rendszer torz jellemzői. Francia főszerkesztője volt épp annak a heti kiadványnak, amelybe rendszeresen penzumokat kell írnom. Mindig kötött terjedelemben, pár száz szó a leadandó. A főszerkesztő változik: hol észt, hol német, vagy éppen ukrán, macedón. Mikor ki van soron. Változik a perspektíva is, amelyből a heti tartalmat szerkesztik. Igazi európai kaleidoszkóp – talán nehezen hihető ma Magyarországon, de Európa létezik, és nagyon sokféleképpen létezik. Látni kellene a nüanszokat, hogy ezt a létezést elhiggyük, tapasztaljuk.

A szövegeket angolul írjuk, egymás közt úgy kommunikálunk, ahogy érjük. A francia kollégával időnként franciára váltunk, bár szégyellem a pallérozatlan nyelvtudásom, az angolt legalább közösen beszéljük úgy, ahogy. De most ez a nyaralós történet valahogy a francia főszerkesztő sajátjává vált. Ragaszkodott, hogy benne legyen. A Horvátországból felbukkanó sztorit tört franciasággal beszéljük végig, ettől lesz magyar. Közvetítése a közvetíthetetlennek és átadhatatlannak.

Bármennyire húzódoztam, tudtam, hogy nem mondhatok nemet a feladatra. Unom már azt, hogy Magyarország és a magyar autokrata a rendszeres elrettentő példa. Nem azért, mert ne lenne rettenetes. Elsősorban azért unom, mert az európai kollégák és olvasók viszolygása, rettegése felszínes és kicsit önfelmentő is. Nem látják rendszerben és történetében ezt az egész rémtörténetet, amiben élünk, valami kelet-európai egzotikumként piszkálnak hozzá. A furcsa magyarok furcsaságaként. Legfőképpen azért unom, mert a látványos és viszolyogtató képek az autokrata egyre riasztóbb időszedéséről, formavesztéséről hamar telítenek mindenkit. Ránéz az ember ezekre a képekre, és egészen bizonyosan tudja, hogy mindent ért. És azt is tudja, hogy a dolgok jó, de legalábbis jobb feléről néz rá arra, ami a képek mögül felsejlik. Az egyetlen, ami ösztönzött a százötven szó összerakásában, az a francia főszerkesztő nyughatatlan figyelme volt.

Szárason összeraktam, mit, kit, hol, mikor és miért látunk. Épp annyit, amennyiből az olvasó rekonstruálhat a magyar demokrácia állapotáról egy távoli, de pontos képet. Amennyi százötven szóba belefér. Távirat az autokráciáról. A francia főszerkesztő elégedetlen. Belegyömöszölne még egy csomó mindent a leleplező sajtóról, s a leleplezésen keresztül a szabad sajtó hiányáról, a szólásszabadságra nehezedő politikai nyomásról, az autokrata családi és üzleti kapcsolatairól. Leegyszerűsít és tömörít – és így az üzenet igaz lesz, a mondatok hamisak. Nem úgy, nem az leplezte le. A leleplezés voltaképpen nem is leleplezés. Családi korrupció van, de ez nem úgy és nem az, amit bele akar láttatni. Hosszan vitatkozunk, először azt hiszi, sajtópert akarok elkerülni a pontossághoz való ragaszkodással. Aztán lassan megérti: a lényeghez való ragaszkodás miatt tisztogatom a tényeket, rangsorolom, mi releváns, mi nem.

Az autokrácia, a szabadsághiány, az erkölcsi, morális bukás olyan súlyos és olyan lényegi, hogy nem lehet felszínesen, hozzávetőlegesen el- és leszámolni vele. Kételyeim vannak, hogy a kínos, félmeztelen autokratát ábrázoló fotó mellé írt százötven szó ezt a meggyőződésemet jelezné. Száraz, egyszerű, kopogó mondatok a harsány látvány mellett. Ellenszöveg az elvesző, elfelejtett szavak, az indulat hangjaival szemben. Hátha sikerül!

Néhány héttel később hasonló leleplező történet járja be a magyar sajtót. A Magyar Nemzeti Bank százmilliárdos veszteségeiről beszél az egyik nap a miniszterelnök a parlamentben, másnap titokzatos felvétel készül róla Budapesten. Kedd reggelenként „valahova megy” a politikus – szólnak a címlaphírek –, a róla közölt fényképeken egy ismeretlen magánprogramon rajtakapott, zavart ember néz a kamerába. A miniszterelnökön lévő ruhák épp oly rendezetlenek, mint arcán a vonásai. Az autokrata, akiről lojális hívei

nem szűnnek meg ismételtetni, hogy politikai sikereit ereje, összeszedettség, karizmája garantálja, ezeken a képeken erőtlennek, szétesettnek és esetlennak látszik. Olyannyira váratlan a felbukkanó kép, hogy sokáig azt hiszem: hamisítvány. Valaki összeollózta, megbuherálta, hogy még hatásosabb, botrányosabb legyen. Tévedek, a képen tényleg az van, amit látunk. Az autokrata keddenként valahova megy.

A Magyar Nemzeti Bank veszteségeiről, az inflációról villámgyorsan eltelődik a figyelem, az emberek szerencsés esetben a hányaveti módon felvett furcsa kék zakóról, a zakó alól kikandikáló pólóról, a testtartásról, arckifejezésről beszélgetnek. Kevésbé szerencsés esetben vicceskednek, analógiákat keresnek. Bekúszik a viccek közé a hétköznapi rasszizmus, a parasztosság, mindenféle olyan társadalmi konfliktus, amely az amúgy is élehetetlen, elviselhetetlen autokráciát borzasztóvá tesz.

Eszembe jut a francia főszerkesztő, vajon ő hogy látná a rajtakapott miniszterelnökről szóló fényképet? És a fénykép vitájából kivicsorító társadalmat? Ebben is keresne valami, az egész európai demokráciára érvényes magot?

Szerbiai és szlovákiai magyar kollégákkal vitatkozunk a képekről. Az apropót az adja, hogy Szerbiában a magyar érdekképviselet vezetője körül szintén a magánéletét érintő híresztelések kapnak lábra: beteg, nem beteg? Alkalmas-e arra a szerepre, amelyet hosszú ideje betölt, és amelyet lassan családi vállalkozásban lát el? Lehet-e bárkinek az egészségét, magánügyeit, magánútjait firtatni?

80

Ne felejtjük el, mondja túlhajszolt szlovákiai beszélgetőtársunk – szlovák választási kampányban teljesít állandó feladatot, túlhajszolt, s mint sok kollégája, ő is állandó politikai nyomás alatt van – a magánélet megsértését, a lejáratást nem „mi” kezdtük, hanem „ők”. Az az autokrácia, amelynek vezetőiről minden előzetes óvintézkedés, propaganda-stratégia ellenére is hamar kiderül, hogy emberek. Elhízott, ráncos, szorongó, fókuszvesztett emberek. Hány ellenzéki politikusról jelentek már meg „kínos” fotók? Hány kormánykritikus újságíró elleni karaktergyilkosságon vagyunk túl?

Egyszerre érzem hangján az indulatot és a fáradtságot, tapintatlannak érezném, s tán igazságtalannak is, ha vitatkoznék vele.

Nem lehet etikátlanságot etikátlansággal jóvátenni. Nem lehet a morális egyensúlyt morális hibákkal helyreállítani. Legfőképpen: nem lehet a kínos részletekben elveszve kiutat találni a politikai labirintusban, amelyben azt hisszük, egyre félelmetesebben üldöz az egyszerre nevetséges és egyszerre riasztó minótauros. Pedig tán nem is minótauros, nem is ő üldöz.

Nekünk minden van! – ismételteti egy interjúban a kormányzat egyik beszélő feje, szakértője, főpropagandistája – nem is tudom, mi a helyes megnevezése. Nekünk minden van: karizmatikus vezető, mindenki számára érthető üzenet, politikai közösség, és eszköz, ami az üzenetet célba juttatja, a közösséget össze-, a vezetőt fenntartja. Ez magyarul azt jelenti, hogy egy elhasznált csávó hülyeségeket beszélve hergel sokakat, az uszítást felhangosítja a saját propagandamédiája, a média, amely elvileg mindennek az ellenzéke-kritikusa-ellenőrzője lenne, az emberek pedig különböző okok miatt egyetlen kórusban vicso-rognak, dühöngenek. Ez ma a politikai siker.

Tévedtem az imént, a beszélő fej nem egy interjúban szólalt meg. Ha interjú lett volna, akkor elhangzik és eljut a közönséghez, hogy ez a „minden” tulajdonképpen „semmi”. A beszélgetés pedig nagyon gyorsan visszakanyarodik a nemzeti bankhoz, a törvényhozáshoz, mindahhoz, ami elhangzik a parlamentben (vagy ahhoz, ami sajnos nem hangzik el, bár kellene).

Az elmúlt évek sajtó elleni támadásai alatt erősödött a sajtó iránti szolidaritás, és gyengült a szakmai kritika, bennem is. Holott a fenti helyzetek azt jelzik: alapvető feladatunkat nem látjuk el, ha a rendszerkritika és a rendszer leleplezése is ilyen öles léptekkel halad a leegyszerűsítések felé.

Amíg Magyarországon a Horvátországban készült törülközős tengerparti kép meg a titokzatos miniszterelnöki magánprogramokról szóló képek tarolnak, addig Erdélyben kitör a *Korunk*-vita.

Más lépték, más dimenzió.

A kolozsvári *Korunk* a válaszadás jogán egy korábbi cikkre feleletként lehoz egy rasszista, megbélyegző, cigányellenes szöveget. Többen reagálnak, tiltakoznak. Hosszas, érvelő vitairatok jelennek meg arról a triviális tényről, hogy a tudományellenes, zsigeri rasszizmus elfogadhatatlan. Egyetlen zavarba ejtő dolog nem stimmel ebben a vitában: az a *Korunk*, aminek a tiltakozók a szellemiségét számonkérlik, az a baloldali, nagyon átgondolt koncepcióval szerkesztett, ideológiai közösséget teremtő *Korunk* már évtizedek óta nem létezik. Először eltűnt az elvi következetesség, majd megjelent a politikai megfeleléskényszer, az igazodás, az integráció – távol mindenféle kortárs baloldaliságtól. Aztán jöttek a szakmai kompromisszumok. És maradt egy lapcím, egy üres forma, aminek semmi köze nincs az eredeti tartalomhoz.

Hogy lehet, hogy ezt a leépülést még egy olyan kis közösségben sem vették észre, mint amilyen az erdélyi magyar? Észrevették, nyilván, és nem volt ellenállás. Igény volt rá, mondhatni.

Azért az erdélyi magyar sajtó nem ereszkedett olyan mélyre – fogalmaz Lukács Csaba, a Magyar Hang szeptemberi podcastbeszélgetésében –, mint ahova a magyarországi propagandasajtó süllyedt. Még úgy sem, hogy az erdélyi magyar sajtót milliárdokért felvásárolta a magyar kormány, és ugyanaz a magyar kormány fel is számolta. A nem létező erdélyi magyar sajtó ad magára – üzeni Lukács.

Talán ez a szerencsénk, ez a gyors és teljes szétesés. Nagyon kevés olyan felület maradt, amelyen azt lehetne játszani, hogy tájékoztatás, információátadás, elemzés az, ami nem az. Eljutottunk a nullpontra, és el kell dönteni, hogy tényleg talpra akar-e állni itt bármiféle sajtó, és vele bármiféle közönség, vagy hagyjuk az egészet a pitlibe.

Erdélyben most tényleg látszik, ami Magyarországon még nem egyértelmű. Látszik, hogy nincs idő pótcselekvésekre, indulatlevezetésre, játszmaszásra, leegyszerűsítésre, a demokrácia állapotáról írt táviratokra. Szükség van az állampolgári közösségbe és jogállamba való visszavezetésre. Hosszú, bonyolult út következik. És nincs hozzá mindenünk, sőt, tulajdonképpen semmink sincs. Csak az alapvető tudás az alkotmányos demokráciák szabályairól. Halványuló, de még meglévő tudás. Ez éppen elég az újradölgéshez.